

a főhóst éri. Pedighát ezek a »hatások« sohasem olyan egyértelműek a valóságban, mint a regény legtöbb szereplőjének Anka szempontjából pozitív, illetve negatív előjelű befolyása. Balázs Anna igyekszik feloldani ezt a fenyegető egy-síkúságot (különösen Géza alakján érződik ez!), de nem nagy sikerrel.

A regény és egyben Anka jelleme fejlődésének fordulópontja (hazautazás a tanyára) pedig, — moha jól megválasztott —, bántó cezurává lesz az egész mű összefüggésében. Addig minden csupa árnyék, gond, gyötrődés, bátortalanság. Attól kezdve minden sikerül, minden jóra fordul. Egyszerre számtalan segítő kéz nyúl Anka hóna alá, ha akad nehézség (pl. az átképzősök problémája), már előre tudja az olvasó, hogy nem kell félni, hiszen pl. megjött a Szovjetunióból a főmérnök s hamarosan minden gond, mint rossz álom foszlik szét. (Az öreg Kotász belép a tsz-be, Panni sorsa jóra fordul, sikerül a szakértségi, bekövetkezik a csirkefogó Géza lassú, de elkerülhetetlen megjavulása, s Anka szerelme is kiteljesedhet.)

A főhős jellemének finom, elmélyült bemutatása különös ellentmondásban van tehát a mű többi szereplője jellemzésének és a cselekmény bonyolításának, hibáival. Így bosszulja meg magát az objektív

vitás hiánya, az egyoldalúan lírikus beállítás, mely abból fakad, hogy az író csupán főszereplője egyéniségével képes azonosulni.

Nem vezetne túl messzire és soha el nem hangzott megállapításokra a regény hibáinak további bolygatása. Balázs Anna hőse iránti mélyesleges szeretete, jellegzetesen nőies lírája hangulatos tájakat, szép helyzeteket, igaz érzelmeket, kedvesen humoros fordulatokat vetít elének a regény számos lapján. Kár, hogy a regény második felében egyre inkább érződik az író alapélményének szegényesége, mely persze csak egy ötszáz oldalas vaskos kötet viszonylatában tűnik szegényesnek, terjedelmesebb elbeszéléshez mindenesetre elég lett volna.

A regény címe is szembeötlően lírai, vonzó. Ilyen vonzó, emlékezetes marad Kotász Anka is — nem kis részben azért is, mert napjaink irodalmában ritka az ilyen »fehér« leányalak — aki a szerelemmel is úgy van valahogy, mint a szakérttséggel. Ha nem bátorítják, ha nem »rágják a szájába«, rá sem jönne, hogy nem reménytelen eset. Ebből a szerelemből persze csak olyan mimóza-féle virág nyílhat, de hát olyan is van; s van akinek éppen ez tetszik.

NACSAĐY JÓZSEF

Jegyzetek az élményirodalomról

Kamjén István: Szakad a part

Kamjén István elbeszéléskötetének megjelenése kapcsán fölmerül az olvasóban az élményirodalom minden problémája és létjogosultsága.

Napjainkban az irodalmi műfajok — és ezen belül a kifejezés — útkeresése közben egyre többen nyúlunk vissza az írók közül, korábbi életük élményeinek fényképszerű leírásához.

Az élmény pusztá leírása még nem tekinthető irodalomnak: a típusformálás; az egyedinek az általánosba való átváltása; a jellemek fejlődésének bemutatása rendszerint megreked a közlési forma beszűkült lehetőségein; az élmények csupán az író személyéhez kötött nem ismétlődő voltán.

Természetesen az írók felhasználják átélt élményeiket műveikben, de nem a valóság spontán tükrözéseképpen, hanem

felbontva az élet ezerszínű spektrumában magasabb szintre emelve, általánossá, törvényszerűvé formálva.

Azonban az élményirodalomnak is van létjogosultsága bizonyos esetekben, pl. ha az egyes művészek életrajzához szolgáltatnak adatokat, vagy ha olyan életformákat, élethelyzeteket mutatnak be, melyek a társadalmi valóság változása következtében »kihulltak az idők rostáján«, — s így az elmúlt történeti korszak mélyebb ismeretéhez járulnak hozzá.

Az élményleírásokban, ha bizonyos társadalmi rétegek életét rögzítik, sok a szociográfikus elem: az ilyen leírások a felszabadulás előtti falukutató irodalmat jellemezték, s akkor volt is létjogosultságuk, ma már ez a módszer kevésbé alkalmas a valóság teljesebb megragadására,

miután egyszeri adatközlésből nem lehet törvénytöréseket levonni.

Miért kellett mindezt elmondani egy elbeszéléskötet ismertetése kapcsán?

Azért, mert Kamjén István elbeszélései: szegényparaszt, munkás és kubikos élményeinek laza formákba szorított gyűjteménye.

Hogy fölmérjük az elbeszélések szerepét Kamjén fejlődésében, szemügyre kell vennünk eddigi munkáit. Két kötet jelent meg, mindkettő a felszabadulás után; mindkettő önéletrajzi jellegű, mint az elbeszélések. Az *Emberpiac*, egy kubikos életútját mutatja be, aki emberi tisztaságában, küzdelmében, harcaiban, mintegy mintaképe a szegényparaszti sorsból kinőtt kubikosrétegnek, mely réteg a múlt század nagy kapitalista előrelendülése — a vasút- és folyamszabályozási munkák — idején keletkezett. Hitelesen, egyben dokumentumszerűen követi Kamjén hősenek életútját. Sajnos, csupán politikai fejlődését dokumentálja, melyből mindinkább kimarad az emberi tartalom, mely az igazi realista irodalom egyik jellemzője.

A *Mihály*-ban, egy agrárproletár család életét, szenvedéseit mutatja be, egy fejlődő gyermek nézőszögéből. Elvonul előttünk, — ha szűken is —, de hitelesen a monarchia szétbomlása, s a fehér terror napjainak véres valósága. A regény hőse is eljut a gyermekkor meghatározó élményein keresztül a kubikosok közösségéig, s maga is igazságra szomjas, osztályharcos földmunkás lesz.

Hogy Kamjén az említett kubikosréteg életét hitelesen rajzolja, bizonyíték leírásainak összevetése a néprajzirodalom klasszikusának, Kiss Lajosnak művével: A szegény emberek életével, s Katona Imre újabb kutatásaival. Kamjén szépirodalmi igényű írásaiban megtaláljuk a kubikosmunka mikéntjét, úgy mint Kiss Lajos klasszikus írásában, holott bizonytalannal nem ismerte azt.

Irodalmi szempontból azonban a hitelesség Kamjén esetében, az említett művekben, csak az egyetlen érdem, mert a pontos és hiteles leíráson kívül a jellemek fejlődése megsínyli az élményekhez való naiv ragaszkodást. Kamjén eddigi műveiben ugyanis az emberek fejlődése befejeződik azzal, hogy hőse, vagy hősei tagjai lesznek az illegális kommunista pártnak. További fejlődés nincs, jellemük alakulása végetért, aktív, vagy passzív részvevői az eseményeknek, holott az élet azt bizonyítja, hogy ekkor kezdődik az igazi jellemfejlődés.

Kamjén eddigi írásai — minden megőrző történések mellett — nem egyebek, mint a közelmúlt sematikus ábrázolásai. Műveinek alaphangja a népi irodalom szociográfikus irányzatához kapcsolja Kamjént. Mellékalakjai is egysíkúak, csak leírja őket az osztályharcban elfoglalt helyüknek megfelelően, de nem formálnak élővé emberi vonatkozásaik megjelenítésének hiánya miatt.

Az elmondottak világánál vizsgáljuk meg jelen kötetét. Témái, alakjai, történetei az általa jól ismert szegényember élet pereméről sodródnak a könyv lapjaira. Kissé kitágítja azonban azt a szűk kört, amelyben eddig mozgott, most nemcsak kubikosok, hanem más alakok is fölmerülnek az írásokban, de szigorúan csak az elesettség szinte azonos létfokozatán, az élet legalján, a halál előtt. Erről a létfokozatról, az élet és halál meggyéjétől csak egy gondolat a tényleges megsemmisülés, s ez az írásokban törvénytörően is elkövetkezik. De vegyük sorra őket! Felrémlenek és szomorúan lépnek elénk a nagyváros fojtó légkörében pálló figurák és rongyaikat kitérve mutatják életmarta sebeiket, melybe kevés híján mind belepusztulnak.

Az első két elbeszélésben még felkődlik valamelyes remény; a munkanélküli központi figurák az akkori társadalom »nyomorenyhítő« intézményeiben találkoznak először olyan emberekkel, akik tudják, hogy mit kellene tenni, hogy megváltozzék reménytelennek látszó életük. (Melegedő, Népkonyha). De utána, mint ha Gorkij: Éjjeli menedékhelyének egyik elesett (de jobb sorsa érdemes) figurája foszforeszkálna előttünk Kamjén munkásalakjában, akit még híd alatti alvásából is felriaszt és elzavar a rend éber őre. (Híd alatt) Most következik a halottak, áldozatok végtelen sora: a kis cseleklány félgyógyultan, sípoló tüdővel kerül az utcára a kórházból. Pénze, lakása nincs, egy kapu szögletébe húzódik be, és megfagy éjszaka. De az író nem éri be ezzel a borzalmas képpel, a lány közelében, egy havas padon, öreg kisiparos fagyott holttestét találják a hajnali hőmunkások. (Téli hajnal) Egy másik társadalmon kívüli munkanélküli télikabátját adja el a »szérún« (Teleki tér), hogy beteg gyermekének orvosságot vihessen. De az élet, — vagy talán az író (?) — nem ismer kíméletet: mire hazaér a »drága orvossággal«, a gyermek halott. (Teleki tér) A parasztyerekek szemét az éhség már zöldes fényben lobogtatja, s őrzöngve, egymást marva várják anyjuk hazatértét

az alkalmi munkából, aki némi élelmet hoz (jórészt lopta) fiókáinak. (Hagymás vér) További sötét, egyre reménytelenebb képek sorjáznak egymás után, s az olvasó már abban reménykedik, hogy ezt a borzalmat, kilátástalanságot már nem lehet fokozni, de már nem is az író, — az élet ontja a történeteket: üresgyomrú, rongyos emberek mennek a városháza elé, munkát és kenyeret kérnek, követelnek. Az eredmény: emberhalál. (Tavaszi reggel) Az árvagyerek mindenki lábkapcája, csak teng-leng az életben, s egy kis moslékért, kihajtják belőle a lelket »kenyéradói«. (Kegyelemkenyéren) Majd a kubikosélet, eddig a néprajz előtt is kevésbé ismert formái következnek: az öreg kubikos, meg a talicskahúzó kutya, szinte emberi kapcsolatát írja le szokott ténybeli pontosságával. A végét előre érzi az ember — : a kutya elpusztul, utána az ember is. (Két pajtás)

Mint gyermekkoromban annyiszor, most is magam előtt látom a kubikosokat az egykori Teleki téren: ülnek talicskájuk mellett, hátukat nekitámasztják a bódék falának, főzik a bográcsokban az ételt, beszélgetnek, majd vedlett subáikba, rongyaikba takaróznak és hanyattfekve nézik a holdat... Kamjénnál ez a pihenő sem-múlhat el halál nélkül. Az öreg kubikos nem mozdul egy reggel. Sorstársai kísérik a temetőbe, s beszédet mondanak a nyitott sírnál. Munkásszokás szerint piros szegfűt tesznek a sírjára. (Kubikoshalál).

A kötet címadó elbeszélésében, a fiatal, többre hivatott kubikos pusztul el a leomló part alatt. Kuttyája és társai keserűen néznek a sírgödör fenekére. (Szakad a part) Majd egy csendőrök elől búvó szervezett földmunkást kísérünk megfeszített idegekkel, aki fiával együtt menekül a nádasba. Hiába reménykedünk menekülésükben: a csendőrgolyó talál és az ember már csak fia véres testét hozhatja ki a vízből. (Hajsza) De nincs olyan sötét éjszaka, mely után ne következne hajnal. Még megjárjuk Kamjénnal a poklokat, mint Tar Lőrinc: az ostrom kellős közepébe

kerülünk. Itt arat csak igazán a halál. Egy kisfiú félőrülten szorongat a kezében egy véres vászondarabot, ami az anyjából megmaradt. Szovjet katonák találják rá, megsimogatják a fejét. (Zivatar) A *Találkozás* már a felszabadulás első napjaiban történik. Régi harcостársak találnak egymásra a romeltakarítás munkája közepette. Elmondják egymásnak az ostrom utolsó napjainak borzalmait. Beszélgetésükbe belehasít az első villamos vidám csengője.

A könyv végére értünk, s elgondolkozunk még egyszer ezeken a nyomorultan elpusztult embereken. Éltek? Igen! — és ebbe »más is belehalt már«. De lehet-e életnek nevezni az éhenhalt, megfagyott, meggyötört emberek szomorú vegetálását? Nem! Ez nem volt élet. S Kamjén írása a maga szűk és szűken formált eszközeivel is véres és zokogató vádirat egy elmúlt, kegyetlen társadalom ellen, mely szörnyű öntőformáiba lötytyintve marta halálba az embereket.

Összefoglalva Kamjén új kötetének tanulságait, kényszerítve vagyunk annak megállapítására, hogy — bár a tematika némi kitágulását megfigyelhettük, — mégis el kell marasztalnunk az író, a közelmúlt életének reménytelenül sötét, naturalista ábrázolásaért. Nem hisszük, hogy ifjúságunk örömmel és fenntartás nélkül fogadja e szomorú, halottakkal zsúfolt, könyvadta élményeket. Hiszen volt ebben a farkastársadalomban mosoly is, s az élet mélységeiben élők világának örömei is voltak. Ha nem úgy lett volna, népköltészetünk csodálatos remekei honnan buzogtak volna föl? Az ipari munkásság dalai, történetei is mást tükröznek, mint Kamjén könyve: — harcot, de-rüt, férfias, szemérmes lírát.

Egy örökre letűnt, embertelen korszak egysíkú emlékkövei Kamjén elbeszélései, de úgy hisszük, a szerző »kiírta« magából ezeket a sötét élményeket, s újabb írásai-ban már a munkásemberek életének de-rűsebb vonásait is felfedezi.

NAGY DEZSŐ